

INFORMATION ON ROMANIA IN FOUR
TRAVELOGUES

Dört Seyahatnamede Romanya'ya Dair Bilgiler¹

Fatma ÜÇLER²

Abstract

Travel writings are considered as a field of interest over the time. Such articles do not only introduce a region from various aspects solely at the time it was written; It is also important for transferring the knowledge of the time to upcoming future. Romania is a country that has been the source of different travel writings at various times due to its location. Evliya Çelebi's Seyahatname is a prominent piece. In his work, Çelebi uses the historical name of the region, Erdel, and tells the story of how Erdel passed through the Ottoman administration, the historical significance of this region, and who plays an important role in the conquest in its own style. In addition, Erdel's geographic features, vegetation, castles, individual names and features with a detailed description as well as the life in Erdel and its vicinity are pretty much interesting. There are also many other features from the population of the region to the religious and social life. Three hundred years after Evliya Çelebi, İslam Beytulah Erdi circulated in these regions, recounts modern Romania to us. Apart from these, İsmail Habib Sevük mentioned Romania's history and geographical features in his book *Tuna'dan Batıya*. In his work he mentioned about the history of Romania and its geographical characteristics. Particularly Bucharest and Ruse were focused, the language and the cultur of Turkishness, and the presence of Gagavuz are presented. İlber Ortaylı, who is also a multi-faceted cultural person, made his travel book *İlber Ortaylı Seyahatnamesi* and *Bir Tarihçi'nin Gezi Notları*. Ortaylı gave information about the history of the region and made some observations about the experience in today's Romania, especially Bucharest. Although following the steps of to Romania over centuries centuries, we could get different points of view from different authors. In this study, we will read Romania through these four works and evaluate the works in this context. From starting days of Romania over time we will look for answers to questions such as what have happened to the world of Turkishness.

Key words: Romania, Travelogues, Evliya Çelebi, travel letter, Bucharest.

Öz

Gezi yazıları, geçmişten günümüze kadar ilgi çeken bir tür olarak kabul edilmektedir. Bu tür yazılar, kaleme alındığı dönemde bir bölgeyi çeşitli yönlerden tanıtmakla kalmayıp; o mekânın bilgilerini yıllar sonrasına aktarması yönüyle de önemlidir. Romanya, konumu itibarıyla çeşitli zamanlarda farklı gezi yazılarına kaynaklık etmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si gelir. Çelebi, eserinde, bölgenin tarihsel ismi olan Erdel' i kullanır ve Erdel'in Osmanlı idaresine nasıl geçtiğini, bu bölgenin tarihsel önemini, fetihle kimlerin önemli rol oynadığını kendi üslubunca uzun uzadıya anlatır. Ayrıca Erdel'in coğrafi özelliklerini, bitki örtüsünü, kalelerini tek tek isimleri ve özellikleriyle birlikte detaylı bir şekilde tasvir eder. Erdel ve civarındaki hayatın nasıl olduğuna dair; bölge insanının popülasyonundan, dini ve sosyal yaşantısına kadar daha pek çok özellik sıralanır. Evliya Çelebi'den yüzlerce yıl sonra bu bölgelerde dolaşan İslâm Beytulah Erdi, modern Romanya'yı bizlere yeniden anlatır. Bunlar dışında İsmail Habib Sevük, *Tuna'dan Batıya* adlı eserinde Romanya'nın

¹ Bu makale, 26-28 Ekim 2018 tarihinde, II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda, Romanya'da sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

² Kocaeli Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, fatma.ucler@kocaeli.edu.tr

tarihçesinden, coğrafi özelliklerinden bahsetmiştir. Özellikle Bükreş ve Rusçuk'a yer ayırmış, dil ve kültürel olarak Türklükle yakınlığına değinmiş ve Gagavuz varlığına dikkat çekmiştir. Ayrıca çok yönlü bir kültür insanı olan İlber Ortaylı da *İlber Ortaylı Seyahatnamesi, Bir Tarihçi'nin Gezi Notları* adlı eserinde Romanya üzerinde durmuş, bölgenin tarihi ile ilgili bilgiler vererek bugünün Romanya'sındaki yaşantıya, özellikle Bükreş'e dair tespitlerde bulunmuştur. Söz konusu gezi yazılarında Romanya'nın yüzyıllar içinde geçirdiği değişikliği adım adım izlemesek de farklı yazarların kaleminden bu bölge ile ilgili farklı bakış açıları kazanabiliriz. Biz de bu çalışmamızda, bu dört eser üzerinden Romanya'yı okuyup eserleri bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutacağız. Romanya geçmişten günümüze Türklük dünyası için nedir, ne olmuştur gibi sorulara cevap arayacağız.

Anahtar Kelimeler: Romanya, Seyahatname, Evliya Çelebi, gezi yazısı, Bükreş.

Giriş

Bu çalışmada, çeşitli yazarların seyahatnamelerdeki Romanya izlenimleri aktarılacaktır. İncelenen seyahatnameler arasında Romanya hakkında en geniş bilgiyi, Evliya Çelebi'de buluruz. Tarihi sıra ile, İsmail Habib Sevük'ün *Tuna'dan Batı'ya* eseri, ardından, Evliya Çelebi'nin doğumunun 400 yılı ve Unesco'nun kültür turizm bakanlığının başlattığı bir proje vesilesi ile İslam Beytullah Erdi'nin kaleme aldığı *Evliya Çelebi'nin İzinde Romanya ve Bulgaristan Yollarında Yirmi Beş Gün* adlı eserinde Romanya'nın durumu değerlendirilecektir. Son olarak da *İlber Ortaylı Seyahatnamesi* adlı kitaptan İlber Ortaylı'nın Romanya izlenimleri çalışmaya dâhil edilecektir.

Gezi yazıları, “Bir yazarın gezdiği, gördüğü yerlerden edindiği izlenimleri, bilgileri anlatan yazı türü. Bu tür yazılar da ana amaç, yurt içinde ya da yurt dışında olsun, gezilen, görülen yerleri doğası, yerel özellikleri, insanları ve onların yaşayış biçimleriyle tanımdır.” şekilde tanımlanmaktadır (Özkırımlı, 1987 s.538). Bu özellikleriyle, seyahatnameler-gezi yazıları hemen her dönem okuyucuların ilgisini çekmiştir.

Bulgaristan'dan sonra güneyden Türkiye'yle ilişkisi olan Romanya'nın başkenti Bükreş'tir. Yaş, Köstence, Tımsıvar, Braşov, Cluj ve Kalas gibi merkezlere sahiptir. Türk-İslam ilişkileri 15. yüzyılda olmuştur. 15. yüzyılda akitname ile Osmanlı'nın haraçgüzarlığını kabul etmiştir. Tarihsel kaynaklara baktığımızda, 1526 Mohaç sonrası Osmanlı'nın bu topraklarda gücü artar. Budin- Tımsıvar Beylerbeyliği, Transilvanya (Erdel) Voyvodalığı prenslik olarak Osmanlı hâkimiyetini kabul eder. 1538 Boğdan Seferi ile tüm Tuna kale liman şehirleri Osmanlı kontrolüne girmiştir. Eflak- Boğdan 1878 Berlin Kongresine kadar Osmanlı'ya bağlıdır. Transilvanya Prenslığı ise 1699 Karlofça Muahedesi'nin ardından Avusturya'ya dâhil edilir. 18.yüzyılda “İstanbul'un yiyecek ambarı” olarak görülen Romanya bölgesi, koyun, sığır; arpa, tuz, bal, balmumu, sadeyağ, kendir ve kereste gibi ürünlerle de Osmanlı'ya katkıda bulunmuştur (Maxim, 2008, s.167-168).

1859-1862 yıllarında Küçük Romanya kurulur. Osmanlı'dan “dostane boşanma” isteyen Romanya Prenslığı olumsuz cevap aldıktan sonra 9 Mayıs 1877'de bağımsızlığını ilan eder. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında Plevne'de Osmanlılar aleyhine çalışan Romanya'nın bağımsızlığı 1878 Berlin Kongresinde tanınır. Ancak bu süreçte Türkler ve Romenler arasındaki dostluk devam etmiştir. Büyük Romanya 1 Aralık 1918'de oluşur. II. Dünya Savaşı sonrasında Moldova ve Ukrayna sınırları ile Romanya Cumhuriyetinin sınırları da çizilir. 1947'deki monarşi, Romanya Komünist Cumhuriyete dönüşür. 1989'dan sonra demokratik yapıya geçilir. 2004'te NATO'ya, 2007'de AB tam üyeliği kabul edilir (Maxim, 2008, s.170-172).

“Seyahatname adını tam hak eden yapıt Evliya Çelebi'nin seyahatnamesidir. *Tarih-i Seyyah* diye de anılan bu on ciltlik, gerçekten her anlamıyla büyük seyahatnamenin yazarı Evliya Çelebi'dir. Doğuda ve Batıda yazılmış olan en ünlü seyahatnamelerle

rahatça boy ölçüşecek olan bu kitabın sahibi, kırk yıl dolaştığı yerlerden topladığı ayrıntılı, doğru, sağlam bilgilerle yaptığını bir tükenmez tarih, coğrafya, etnografya hazinesi yapmanın sırrını bulmuştur.” (Gökyay, 1973, s.460).

Çelebi'nin Erdel ismi ile andığı bölge Transilvanya olarak da tanımlanmaktadır: “Türk kaynaklarında Erdil veya Erdelistan şeklinde de geçer. Gerek bu adlandırma gerekse Romence'ye geçen Ardeal veya Ardealul kelimesi Macarca asıllı olup “orman ötesi” anlamına gelen erdely kelimesine dayanır. Bugün Romanya'nın kuzeybatısında yer alan bir eyalet durumunda bulunan bölge uzun yıllar Macar idaresinde kalmış ve 1920'de Romanya'ya katıldıktan sonra Latince “ormanlar ötesi ili” (terra ultra silvas) demek olan Transilvanya adını almıştır. Bölgenin doğusunda Moldova (Boğdan), güneyinde Muntenia (Eflak), güneybatısında Banat, batısında Batı dağları (Apuseni) ve onun ötesinde Macaristan bulunmaktadır. Erdel'in siyasi sınırları ve kapsadığı alan asırlar boyunca değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikler köy, kasaba ve nehirlerinin isimlerinde kendini gösterir. Erdel'in son 500 yıllık tarihine önem sırasıyla katkıları olan Macarlar, Romenler, Almanlar ve az derecede olmak üzere Türkler bölgedeki kasabaları, nehirleri ve dağları kendi dillerine ve fonetiklerine göre adlandırmışlardır. ” (Karpat, 1995: 280).

İncelenen Eserler

1. Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Seyahatnameler arasında oldukça ünlü olan Evliya Çelebi *Seyahatname*'sini kırk dört yıllık bir süre için on cilt olarak kaleme almıştır. Seyahate, 19 Ağustos 1630 yılında gördüğü rüya ile çıkmıştır. Rüyasında, İstanbul'da yemiş iskelesi civarındaki Ahi Çelebi Camiinde kalabalık bir cemaat içinde Hz. Peygamber'i görerek elini öpmüş, şefaate dilemek yerine heyecandan 'seyahat ya Rasulullah' demiştir. Mevlevi Dedesine rüyasını tabir ettirdikten sonra da on yıl sürecek bir İstanbul gezisi ile seyahatnamesini yazmaya başlamıştır. 44 yıl boyunca da Osmanlı Devletinin sınırlarını aşacak şekilde pek çok yer görmüştür. Akrabası olan Melek Ahmet Paşa'nın sadrazam olması, azledilmesi de Çelebi'nin yeni yerleri seyahatine destek olmuştur (Ak, 2006: 114-118).

Evliya Çelebi, bugün Romanya sınırları içinde kalan şehirlerden bazılarını ziyaret ederek aldığı bilgileri aktarmıştır. Öncelikli olarak 3. Ciltte karşımıza çıkan bu bölge, daha çok Müslüman bir toplum ve yapı arz eder. Beşinci ve altıncı ciltlerde ise Müslüman yapı hemen hiç yoktur. İlk ziyaret bir gezi iken ikinci ziyaret zorunluluk karşısında yapılmıştır. Rakoçi'nin Osmanlı ile mücadeleye girişmesi ve Osmanlı askerlerinin buna müdahalesini içerir. Ayrıca iki gezi farklı dönemlerde yapılmıştır. Evliya Çelebi *Seyahatname*'nin üçüncü cildini 1656-1664, beşinci ve altıncı ciltleri ise 1659-1664 yılları arasında yazmıştır (<http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/>).

Üçüncü ciltte Dobruca, Deliorman, Köstence, Babadağ civarından bahseden Çelebi, Dobruca'nın, Eski Köstence'nin Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiğini anlatır. “Lisân-ı Dobruca, ya'nî tâ'ife-i Çıtak” ifadesini kullanan Seyyah, Dobrucalıların Anadolu Türk'ü ve Tatar olduklarını söyler. Dillerinden bazı kelimeleri örnek olarak verir: “napayın/ ne işleyim, börk/ kalpak, ön beni/ bekle beni, aydı ver/ söyleyi ver, ocak/ ateş” gibi kullanımlara baktığımızda dil gelişimi açısından Dobruca lisanının Türkçeden uzak olmadığını ileri sürebiliriz (Evliya Çelebi, 1999: 197).

Köstence'nin fethinden sonra, Köstence kalesi harabeleri altından çıkarılan 7 küp altın ve mücevherlerden bahseden Çelebi'nin bu bahsi anlattığı bölüm oldukça ilgi çekicidir: “Köstence'ye varup ol mahall-i kenzen eliyle komuş gibi defneyi çıkarup yedi aded Husrevâni leb ber-leb Takyanusî filoriden mâ'adâ niçe bin aded âlât-i silâh ve niçe bin

kit'a la'l u yâkût ve elmas u zümürüd çıkar kim hesâbın Hallâk-ı ezel bilür. [126a] Bu kadar mâl-ı hazâ'ınle pâdişâh huzûruna mezkûr kapucubaşı gelince pâdişâh-ı âlempenâh kapucubaşıya ihsân [u] in'âmlar edüp Süleymâniyye câmi'î ve şehzâde câmi'î Köstence kal'asından çıkan mâl-ı halâl ile binâ olunmuşdur. Ba'dehû ol mâl-ı define ile Süleymân Hân şehri-i Köstence'yi imâr etdi. Ammâ leb-i deryâda bi-kal'a olmak ile niçe kerre Kazak-ı Ak nehb ü gâret edüp ihrâk bi'n-nâr etmişdir. Hâlâ ol kadar imâristân değildir." (Evliya Çelebi, 1999: 198).

Sarı Saltuk Baba'nın kimliğine dair bilgiler veren seyyah, onun türbesinden Ulu Camiden bu bölgede bulunan başka imaret ve camilerden ve bunların görünüşlerinden bahseder. Dede Saltuk Korusundan kimsenin tek bir çöp bile almadığı, ancak izin ile odun kesilebildiği bilgisini verir. Burada yaşayanların giyimlerinde av hayvanı kürklerinin çokluğu başlarındaki "Tatar kalpağı şıprıtma çalma börk" dikkat çeker. Bura halkının cesurluğundan bahseden yazar, Sarı Saltuk Baba ile ilgili ilginç menkıbelere, türbesi ile ilgili inanışlara da yer verir. Ayrıca bu bölgeye neden Babadağı denildiği açıklar. Bu bölgenin daha çok Müslüman olduğu, cami ve köy isimlerinden anlaşılır. Baba şehrinin 11 tekkesi vardır. Padişah ve din büyükleri etrafında menkıbevi inanışlara da yer veren Çelebi burada Sarı Saltuk ve Yıldırım Beyazıt'a dayandırdığı rüya motifli bir menkıbeye yer verir. Bu rüyada Sarı Saltuk Yıldırım Beyazıt'ın bu bölgeleri fethedeceği tarihi ebced hesabı ile verir (Evliya Çelebi: 1999: 200-203).

Dobruca içindeki Karasu bölgesini anlatan Çelebi, "Menzil-i karye-i Bülbüllü: Müselmânlardır. Andan karye-i Kurnacık: Müselmânlardır. Andan karye-i Dügüncüler: Cümle müselmânlar ve Karasu nâhiyesidir. Andan karye-i Çardaklı: Cümle müselmânlardır. Andan karye-i Kassâblı: Bunlar dahi müselmânlardı." diyerek köy köy buraların isimlerini, köylerin hangi dine mensup olduklarını belirtir. Bazı köyler için Müslüman ve Bulgar ibaresini kullanırken, bazı köyler için küffar ifadesini seçer. (Çelebi: 1999: 204-205). Bu bölgelerden sonra Zağra Yenicesi, Eski Zağra, Filibe ve Sofya'ya doğru yol alır. Bunlardan sonra Köstence'ye ulaşır. Köstence'nin Bulgarlar zamanındaki eski ismi, Ispavod'dur, kelimenin anlamı, Allah suyudur. Sırlar ise Köstence demektir, bunun anlamı ise ılıca. Çelebi buradaki Ladika adlı bir papazın hikâyesini anlattıktan sonra Köstence'nin yerleşim biçimlerinden, cami, mescit ve sıbyan mekteplerinden bahseder. Buradaki ılıcanın suyu çok sıcak değildir ama gümüşü altın rengine döndürme gücüne sahiptir. Bölgede demircilik gelişmiştir (Çelebi, 1999: 228-229). Çelebi şu bilgiyi vererek iki ayrı bölgedeki Köstence'yi işaret eder: " Bu kasaba Rumeli diyarında ikidir. Biri de Karadeniz Kıyısında Babadağı yakınında Köstence benderi derler. Buna Samakov Köstencesi ve Bana Köstencesi derler. Zira Samakov Kasabası bu Köstencenin batı tarafında yayla aşırı bir konak yerdir, ama korkulu ve tehlikeli yoldur ve haydut mekânı çetin beldir." (Evliya Çelebi, 2006: 545). Bu ifadelerden sonra da Çelebi yönünü Edirne'ye doğru çevirir.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinin 5. ve 6. Ciltlerinde yine Romanya'yı buluruz. Ancak günümüz Romanya'sı dâhil olmak üzere, daha geniş bir coğrafyayı içine alan bu bölge, o dönemlerde Erdel olarak bilindiği için Romanya değil Erdel ismi kullanılacaktır. Erdel'i Osmanlı ile ilişkilendiren Çelebi, bu bölgenin önce nasıl Osmanlı'ya tabi olduğundan ardından da bölgenin coğrafi özelliklerinden, mimarisinden, toplum yaşantısından bahseder. "Tameşvar Sahrasından Erdel Gazasına Giderken Gezip Gördüğümüz Büyük Şehirler, Ormanlar, Kırklar ve Ovalar" başlıklı bölümde Çelebi adım adım Romanya'yı tanıtır. Askerlerin yürüyerek geçtiği bu bölgelerde, Evliya Çelebi kalelerin yapısından bahseder. Coğrafi olarak nasıl konumlandıkları hakkında bilgi verir. Bölgenin, elma, üzüm ve bal gibi ürünler bakımından ünlü olduğunu ifade eder. Bölgede ilerledikçe demir

madenleri, tuz kayaları ile karşılaşılır. Bölgedeki kiliseler genellikle çok süslüdür, ancak Türk askerlerine destek güç olan Tatar askerleri bu kiliseleri yakıp yıkar.

Niyalabvar kalesinden sonra orta-Macar diyarına geçilir. Buradaki pek çok kale Macarların yaşadığı bölgeler olsa da Erdel kralına tabi olduğu bilgisi verilmiştir. Macar kalelerinden sonra Evliya Çelebi, tayin edilen yeni Erdel kralının Osmanlılara verdiği ziyafeti detaylı bir şekilde anlatır: Ziyafette yöreye has hâlis beyaz undan üzeri çörekotlu kâküleli, karanfilli börek çörek ve ekmekler vardır. Ayrıca bolca koyun ve sığır eti, güvercin ve tavuk eti, firik pilavı, yoğurtlu pirinç çorbası şerbetler vardır. Sabah başlayan ziyafet ikindi sonrasına kadar devam eder. Vezirler sofrasını adımlayan Çelebi sofranın beş yüz adım uzunluğunda olduğunu söyler. Yemeklerin ardından vezirlere, paşalara, beylere para ve değerli kumaş hediyeleri verilir. Erdellilerin elbisesini şöyle tarif eder: “Bunlar da diğer Macarlar gibi yeşil ve kırmızı çeşitli çuhadan samur ve zerduva postu kalpak giyüp, göğüslerindeki düğmelerini gümüşten ve düğme bağlarının güzel çuhadan yaparlar. Çakşırları ve koşmenleri rengarenk çuhadandır. Pabuçları, sarı ve kırmızı kubâdi serhadli pabuçtur. Kuşakları hep ipek kuşaktır. Yekbend göde çakşır giyerler. Kadınları hep ipek çeşitli fistan giyüp, kızların saç bağları ve kadınların başları elvan ipek arabeye üzere çeşitli inci, lâl, yakutlu salkımlarla süslüdür. Bunlar da sarı ve turuncu sahtiyandan pabuç giyerler. Bütün Erdel erkek ve kadınlarının elbiseleri böyledir. Avusturya ve frenk gibi kara şapkalı değillerdir. Hepsisi incil okur hristiyandır. Mezheplerine lüteriyan derler.” (Evliya Çelebi, 1978: 1887-1888).

Evliya Çelebi'nin izlenimlerine göre, bu bölgelerin iklimi yağışlıdır. Toprak genelde ıslak ama aynı zamanda verimlidir. Elma, erik, üzüm bolca yetişir. Bazı bölgelerde şarapçılık meşhurdur. Bazı bölgeler ise yağış almasına rağmen buğdayı ile ünlüdür ki ziyafette de bu 'has un'larla börekler- çörekler yapılmıştır.

Tuz ve demir ocakları da bu bölgenin gelir kaynaklarındandır. Dünyada iki tane olan devasa tuz madenlerinden biri bu bölgededir. (Evliya Çelebi, 1978: 1866).

Nikban Ezder Kalesi bölgesi gümüş madeniyle de ünlüdür. İçme sularına da maden karıştığı için, bura halkının boğazında ur gibi çıkıntılar vardır. Gümüş madeni sebebiyle burada Erdel'in darphanesi kurulmuştur. Bir Hristiyan geleneği olarak çarşı ve pazarlarda kadınların satıcı olduğunu söylenir. (Evliya Çelebi, 1978: 1869). Bölgenin kiliseleri oldukça süslüdür. Kaleler taştan yapılmış olup hendeklerle güçlendirilmiştir. Hendeklerin pek çoğu ırmaklardan gelen sularla doludur. Bir kısım kale ise sarp kayalar üzerine oturtulmuştur. Bataklık olan bölgelerde askerlerin ilerleyişine engel teşkil eder. Kaleler, etrafındaki dağ ya da nehirlerin adıyla anılır. Çelebi bu kalelerin dıştan görünüşünü, neyden yapıldığını ve içinin nasıl olduğunu anlatır. Kaleler genellikle kare, dikdörtgen şeklimdedir. Birkaç tanesi yuvarlaktır. İçlerindeki yerleşim alanında kilise, manastır, çarşı pazardan bahseder. Ayrıca hangi kalelerin teslim olup hangi kalelerin çarpışma ile ele geçirildiğini de anlatır. Ancak her ikisinde de özellikle Tatarların kale içlerini yakıp yıkarak yağmaladığını, sanat eseri sayılabilecek yerlere yazık olduğunu ifade eder. Kiliselerden bazılarında kral mezarlarının mücevherle dolu olması askerlerin birbirini kırmalarına bile sebep olmuştur. Çelebi, Erdel kralının, Osmanlı tabiiyetini kırmak isteyip isyan etmesi ile sefere katılmış ve bu izlenimlerini detaylıca kaleme almıştır. Detaylı bir çalışma ile Evliya Çelebi'nin anlattığı bu bölgelerin haritası çıkarılacak kadar ayrıntı verilmiştir.

Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde, Osmanlı'nın Erdel seferine çıkışını, seferin aşamalarını ve sonucunu Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerle örtüşür derecede tarihsel bilgi ile aktarmıştır (2011, 2076-2084).

2. Tuna'dan Batı'ya

Yazarın 1934 yılında üç buçuk ay süren Avrupa turunu "Avrupa Yolunda Notlar" başlığıyla Cumhuriyet gazetesinde yayımlamıştır. Bükreş, Tuna, Belgrad, Budapeşte, Viyana, Berlin, Paris, Napoli ve Atina'yı gezen İsmail Habib, 1935'te bu gezi notlarını Tuna'dan Batı'ya ismiyle kitaplaştırır (Karakılıç, 86).

İbrahim Habib Sevük, Romanya bahsini Bükreş ile ele alır. "Bükreş Bizdeyken" başlığında, önce şehrin isminin nereden geldiğini, Evliya Çelebi'ye dayanarak açıklar: Şehrin ismi Ebu Kureyş kelimesinden evlmiştir. Hz. Ömer zamanında bir Müslüman Hristiyanlığa geçerek Kudüs'e yerleşir, Hz. Ömer burayı alınca Bizans'a sığınan bu adama şu anki Bükreş toprakları bahşedilir ve şehri kurduğu Ebu Kureyş diye anılır. Zamanla de Bükreş hâline dönüşür (Sevük, 1987, s.13).

Daha sonra ise Türklerin Bükreş ile ilk temaslarından bahseder. Osmanlının bu bölgeyi nasıl kontrol altına alıp yönettiği ve sonunda bu topraklardan Türk varlığının nasıl çekildiğini kısaca anlatır. Ne var ki Romanya'da maddi kültür mirası olmasa da pek çok alanda Türkçe söz varlığının yaşadığını anlatır. Özellikle mutfak ve yemek kültüründeki kelimeler, Latin temelli Romence'de Türk dağarcığının ispatı gibidir. Bunun yanı sıra yazar, Bükreş'ten silinemeyen Türk varlığı olarak Gagavuzları gösterir. Hristiyan Türkler'in asli kimliklerinden kopmayışları ve 150 bin Gagavuz'un Romanya içindeki kültürel değerinden bahseden yazar, onların aydın olmaları ile övünç duyar.

Bükreş'in güncel halini basit bir coğrafya ile anlatan yazar bu bölgenin teknik imkânlarla nasıl bir gelişim içinde olduğunu anlatır. Bükreş'in kalabalık ama ucuz bir kent olduğunu, kadınların güzel ve zenginliğini teşhir edercesine giyindiğini, şehirlerin güzelliğini, zenginliğinin kaynağının bereketli topraklarından kaynaklandığını ifade eder. Ancak asıl manevi zenginliğin sokaklarda art arda gördüğü gelişmiş ve geniş kütüphaneler olduğunu, sanat ve medeniyette ilerlemelerinin olduğunu anlatır.

3. Evliya Çelebi'nin İzinde Romanya ve Bulgaristan Yollarında Yirmi Beş Gün

Bu çalışma UNESCO'nun 2011'i Evliya Çelebi'nin 400. Doğum yılı olarak ilân etmesi üzerine; Kültür ve Turizm Bakanlığının planlaması ve finanse etmesi ile, *Seyahatname*'de anlatılan bölgelerin farklı yazarlarca kaleme alınması için oluşturulan bir proje doğrultusunda yazılmıştır. Eser Romanya ve Bulgaristan'ı kapsar. Yazar Kırklareli'den çıkarak Dereköy Hudut kapısından Bulgaristan'a, oradan da Romanya'ya geçer. İlk olarak Mangaliya'daki Esmahan Sultan Camiinden bahseder. Köstence merkezde otel fiyatlarını yüksek bulan yazar, merkezden biraz daha uzak olan Mecidiye'ye gider. Burada Romen, Bulgar, Makedon ile Müslüman Türk, Kırım Türkü ve çingene nüfusu bir arada yaşamaktadır. Geçim kaynakları bağıcılıktır. Şarap üretim merkezleri vardır. Bu şehir Yalova ile kardeş şehirdir. Eski adı Karasu'dur. Evliya Çelebi'de buradan Karasu diye bahseder. 1856'da Sultan Abdülmecid şehrin kurulmasıyla ilgili ferman yazdırmıştır. Bu tarihten itibaren de kent hızla gelişir, Sultan kendi adına cami ve okullar açar, demiryolu inşa ettirir. Kente adını veren Sultan Abdülmecid'dir. Hatta öyle ki 2016 yılında Sultan Abdülmecid fahri hemşehri ilan edilmiştir. Yazar sokakları gezmeye başladığında parkta ünlü yazar Mehmet Niyazi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün büstlerini görür. Sonraki gün "Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokrat Birliği Mecidiye Şubesi"ni gören yazar buradaki görevliyle Türkçe konuşur. Mecidiye camiinden gelen ezanla camiye yönelir. Burada Türklük ve İslam'a dair konular konuşabileceği kişilerle tanışır. Bunlar camii

imamı, Diyanet işleri bakanlığı temsilcisi ve emekli bir öğretmendir. Yazar daha sonra Mecidiye Medresesi ve Babadağ Medresesi hakkında dair bilgi almıştır. Bu mevzuda İbrahim Temo'nun çalışmalarında da değinmiştir. Sonra Kemal Atatürk Ulusal Kolejine gider, okul Türkiye'nin desteği ile inşa edilmiştir. Türkiye'den Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Romanya cumhurbaşkanı tarafından açılışı yapılmıştır. Kolej çalışanları Türkçe bilmektedir. Yazar başka bir gün eskiden bir eğitim külliyesi olan Seminarul Musluman medresesini görmüştür. Burası yıkıntı haline geldiği için üzülür, ancak buranın yeniden canlandırılacağı ümidini de taşır. Bölgede bazı mekânlara adları verilen Mehmet Niyazi, İbrahim Temo, Kemal Hacı Ahmet'in buradaki, Türk varlığına etkilerinden bahsedilir. Ayrıca Kemal Atatürk Ulusal Kolejinde, 200'e yakın öğrencinin Romen ve Türk öğretmenler tarafından Türk kültüründen uzaklaştırılmadan eğitim aldıklarından bahseder. Okulun 60 kişilik yatakhane ve fevkalade bir kütüphanesi vardır. (Erdi, 2011, s.37-39).

Yazar Köstence radyosunda bir saat Türkçe yayın yapan, çeşitli gazetelere yazı yazan Gülşen Hanımla tanışır ve ondan Babadağ ve Sarı Saltuk ile ilgili bilgiler alır. Sarı Saltuk Türbesinin, Babadağ'daki Gazi Ali Paşa Camiinin restorasyonu, Hamdullah Suphi'nin önemi konusunda konuşurlar. Yeni dostluklar kuran yazar, bu bölgelerdeki Türk ve Müslüman unsurların birbirini koruyup kolladıklarını iyi anlaştıklarını ifade eder.

Mecidiye'den sonra Köstence'ye geçilir. Buradaki Türk unsuru daha fazladır. Aynı zamanda, Osmanlı döneminden kalma demir yolları, Hünkar Camii ve Aziziye Camii somut kültür öğeleri olarak karşımıza çıkar. Kral camii de dikkat çeken başka bir yapıdır. Burayı Alman Romen Kralı 1. Carol yaptırmıştır. Büyük ve değişik tarzda bir mimarisi vardır. Yazar Mecidiye'de kendini Türk şehrindeymiş gibi hissetmiştir. Mecidiye'den Ostrov sınır kapısına kadar, Peştera, Pietrini, Dobromir, Baneasa, Şipote gibi köylerden geçmiştir. Otobüste Türkçe konuşulduğunu işitmiştir. Bu bölgelerde mısır, ayçiçeği ve üzüm tarlalarını görür, bu bölgelerde binleri aşkın Türk yaşadığını ifade eder ve Bulgaristan sınırına geçer.

4. İlber Ortaylı Seyahatnamesi, Bir Tarihçinin Gezi Notları

İlber Ortaylı, seyahatlerinde gördüğü yerleri tarihî bütünlük içinde yazarak kalıcılaştırmıştır. Romanya'yı tanıtan 'Transilvanya (Erdel)' başlıklı yazısında, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu toprakları imparatorluğa kattığını ifade eder. Bölgenin yeşil ovaları, ormanları, madenleri ile ne kadar bereketli olduğundan bahseder.

Orman, tarım, maden gibi üçlü berekete sahip olan Erdel, halkı bakımında da üçlü sistemdedir: Macarlar, Almanlar ve Romenler bir arada yaşarlar. Yine benzer şekilde Ortodoks, Protestan ve Katolik kiliseleri de aynı bölgede varlığı söz konusudur. Ortaylı'nın belirttiğine göre, bu bölgede mekân ya da şahsiyetlerin özel ismi, ağaç ya da hayvanların ismi de üç farklı şekilde karşımıza çıkar: "Cluj (Kaloşvar veya Klausenburg)" gibi. (Ortaylı, 2013, s.159-161).

Romen unsurların Birinci Dünya Savaşı sonrasında nüfus bakımından üstünlükleri de göz önünde bulundurularak İtilaf devletlerinin Erdel'i Macarlardan alıp Romenlere verdiğini ifade eder.

Çavuşesku'nun büyük parlamento binasını yaptırmak için, Bükreş'in sembolü olan villa ve kiliseleri yıktırması karşısında bazı entelektüellerin intiharından, saray inşasında çalıştırılan askerlerin ölümünden de bahseder. Çok masraflı olan saray ücret mukabilinde düğün gibi organizasyonlarda kiralanabilmektedir. Transilvanya bölgesinde

barajlar haricinde böyle büyük değişikliklere gidilmemektedir. Komünist dönemin izlerini silen Romanya, Avrupa Birliğine uyum sağlamak ve dış ülkelere de sermaye çekmektedir. Türkiye bu anlamda üçüncü sırada ve inşaat sektöründe Romanya'da önemli yer sahiptir. Ayrıca kilise duvarlarında Anadolu- Türk halılarının bulunması da Türk varlığına delil olarak sunulabilir. Yarı bağımsız krallık olarak idare edildiği için Osmanlıdan kalan eserler pek yoktur. Ancak dil kültüründe Türkçe ve Osmanlıca deyimlere rastlanır. 15. Yüzyıldaki tüccarların parasıyla yaptırılan Kara Kilise, doğu batı karışımı olan büyük bir kilisedir. Buranın duvarlarında da Türk halısı vardır. Coğrafi özellikleriyle gelişme açık olan Transilvanya henüz Avrupalı bir gelişme göstermemiş, Balkan ülkeleri gibi sıcak ve kendine özgü bir havası vardır.

Edebî ve Tarihî olarak Romanya ve Türkiye

Osmanlı devletinin Balkanlardan çekilirken Romanya'da yaşayan Türklerin muhacir olarak Türkiye'ye getirilmesi, bu insanların çektiği sıkıntılar eserlere de konu olmuştur. Türkiye'nin Balkan sancısı, Balkanların Türkler idaresindeki huzurlu yaşam özelemleri bu tip eserlerin doğmasına kaynaklık etmiştir. Göç konusuna rakamlarla bakacak olursak:

1923- 1938 döneminde 75.771, iskânlı, 4.055 göçmen Romanya'dan Türkiye'ye gelmiştir. 1935-1940 yılları arasında 64.57 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 1959'daki yazılan bir esere göre, Köstence, Pazarcık gibi bölgelerde, Romanya'da yaklaşık 500.000 Türk yaşamaktadır. 1937'de yaklaşık 15.000 Türk'ün Türkiye'ye yerleştirildiği bilgisi, 1991'de de turist vizesiyle tahminen aynı rakamlarda Romanya Türk'ünün Türkiye'ye yerleştiği bilgisi verilir (Ağanoğlu, 2001: 332-335).

Söz konusu göçü yaşayanlardan biri olan Köstence Ovidius Üniversitesi tarih profesörü ve rektör yardımcısı Tasin Cemil yaşadıklarını ve bu bölgelerde yaşananları anlatır. Dobruca bölgesindeki çiftçi Tatarların topraklarını, tapuları olmadığı gerekisi ile, ellerinden alan Romen idaresi yüzünden topraksız kalırlar. Bu yüzden ve azınlık sıfatı ile baskı yapıldığı için Türk Tatarlar 10 yıl boyunca Köstence'den Türkiye'ye taşınmıştır. Cemil'in ifadesine göre buradan giden insanlar Anadolu'yu kalkındırmıştır. Mesela Ankara Polatlı, Romanya ve Bulgaristan göçmenlerinden kuruludur (Edirneli, 2016: 328-330).

Romanya Türkleri'nin kapsamını Altay Kerim şöyle ifade eder: "Romanya Türkleri derken, Romanya'nın Doğusundaki Dobruca eyaletinde yaşayan Türk kökenli Oğuz Türkleri, Kırım Türkleri ve Gagavuzları kast ediyoruz ki hâlihazırda gayriresmi istatistiklere göre (son resmi sayım 1992'de yapılmıştı) bu milli azınlık nüfus 100 bin civarındadır. (...) Türk azınlığı, Macar ve Alman azınlıklarından sonra üçüncü gelmektedir. Türk ve tatar azınlığının yüzde 90 oranı Dobruca eyaleti, özellikle Köstence ve Tulça illerinde yaşamaktadır. Az sayıda başka soydaşlarımızın Başkent Bükreş, İbrail, Kalas, Orşova, Turnu Severin ve başka yerleşimlerde de yaşadıklarını hatırlatırım." (2002: 167-168). Emel Emin'e göre de, Romanya'da Türk varlığı genellikle Dobruca, İbrail, Kalas, Bükreş bölgelerindedir (1998: 56).

Amerikalı diplomat Samuel Cox Balkanları değerlendirirken Romanya ve Romenleri ayrı yerde tutar. Ona göre Romenler Batı uygarlığı etkisi taşımaktadır. Seyahat etmeyi, müziği gösterileri seven Romenlerin çok güzel atları, şatafatlı arabaları, zarif evleri vardır ve şövalyelik ruhu taşıyan mağrur yiğit insanlardan oluşmaktadır. Cox'tan yıllar sonra G. Bush, Romanya'nın Doğu Avrupa ülkelerinden daha medeni olduğunu ifade eder. Öte yandan bu dönemde Romanya Balkan sıfatı ile anılmaz, Doğu Avrupa'dan sayılır. Çünkü o dönemde, 'Balkanlı, Balkanlaşma' aşağılayıcı bir terim olarak kullanılmaktadır (Todorova, 2010: 225-226, 275). İngiliz Archibald Lylall "*The Balkan Road* adlı eserinde,

1920'lerin sonlarındaki Romanya (bir tür Balkan Hollywood'u olarak Bükreş)" yı zarif ve zekice övmüştür" (258).

Romanya ve Osmanlı Türk ilişkilerini ekonomik ve siyasi açıdan inceleyen Karpas, Romanya'nın Osmanlı ve Türklerle daha çok anlaşmaya dayalı, ılımlı bir ilişki içinde olduğunu ifade eder. Hatta bağımsızlıklarının kutlama dönümlerine, başka topluluklar gibi Osmanlıya öfke kusmaktansa, Türklerle karşılıklı dostane görüşmeler gerçekleştirildiğini belirtir. Romenlerin Osmanlı ya da Ruslara karşı milli kültürlerini nasıl koruduğu sorusuna şu yanıtı vermiştir: "Romenler, milli kültürleri ve kolektif siyasal kimlikleri korumada (Romenlerin ılımlı doğaları ve keyif ehli karakterlerine kanarak işin iç yüzünü kavrayamayan gözlemcilerin muhtemelen yanlış anladıkları) güçlü ve sürekli bir kararlılık sergilemişlerdir. Romenler diplomatik yeteneklerini geliştirerek ve siyasal öngörülerini en üst düzeyde keskinleştirerek yüzlerce yıllık deneyimleri sonucunda milli kültürlerini ve siyasal kimliklerini koruma çabalarında başarılı olmuşlardır." (Karpas, 2012: 295-300).

Dobruca Tatar ve Türk kültürü konusunda ömrü boyunca çalışan Ahmet-Naci Cafer Ali kültür mirasının korunması ve geliştirilmesi için çalışmıştır (Cafer Ali, 2012: 7). Bu konuyu ele alan eserinde, Tatar- Türk geleneklerinin Romanya'da nasıl yaşandığına dair örnekler verir. Yılın mevsimlerine ve ziraate bağlı gelenekleri, doğum- evlenme-ölüm gibi geçiş evreleri, gençlik dönemi ve aile hayatına dair kültürel yaşantıya bu kültür kitabında uzunca yer verilir (2012: 18-70).

Romanya edebiyatçı ve araştırmacısı Altay Kerim, Türkiye Türkçesine ait edebî eserlerin Romenceye çevrildikten sonra ilgi gördüğünü, bu ilginin iki kültür arasındaki benzerlikten kaynaklandığını ifade ederek, ayrı coğrafyalardaki akraba unsurları edebiyat bağı ile birbirleri arasında bağ kurulacağını da belirtir. En çok da Reşat Nuri'nin *Çalikuşu* romanı ile Aziz Nesin'in "Bu Eve Artık Gazete Girmiyor" hikâyesinin ilgi çektiğini vurgular. Ardından başka hangi kitapların çevrildiğini gösteren bir liste verir (1998: 75-77).

Romanya'daki Tatarlar, nüfus sayımlarında kendilerini "Türk" olarak yazdırmış, asıllarının Türk olduğunu, Türk kalmaya devam edeceklerini ancak doğup yaşamakta oldukları Romen ülkesinin iyi, sadık ve yararlı birer vatandaşı olarak kalmak istediklerini belirtirler (Cafer Ali, 2012: 188-189).

Sonuç

Gezi yazıları öznel değerlendirmeler içermekle beraber, mekâna bağlı bilgileri geçmişten geleceğe aktarır. Sadece somut mekân değil, mekâna ruh katan insan unsuru, doğal bitki örtüsünden orada yetişen sebze-meyvelere kadar, yemek kültürü, eskiden moderne doğru değişim gibi pek çok ayrıntı yazarın gözlem gücü ve bilgisine göre gezi yazılarında bulunabilir.

Yaygınlaşan video ve fotoğraf paylaşımları gezi yazısı türünün önüne geçmiş gibi gözükse de, yeni kültürel kaynaklarda yine seyahat anılarını kaleme alan gezginler mevcuttur. Eski gezi yazılarını incelemek mekânı ve değişimi gözlemlemek için oldukça önemlidir.

Evliya Çelebi iki ayrı ziyaretinde Romanya'nın iki ayrı yüzünü yansıtmıştır. İlki Müslüman bir çehresi olan Romanya'dır. Buradaki köyler cami, mescit, türbe gibi İslami mimariyi yansıtır. Köy isimleri Türkçedir. Bu kısımda Çelebi herhangi bir mücadele ya da olumsuz durumdan bahsetmemiştir. İkinci seyahat ise askeri bir mücadele sebebiyle olmuştur. Erdel'in bu kez gayrimüslim ve isyankâr ruhu ile karşılaşırız. Anlatılanlar ve gergin durum ile coğrafya adeta uyumlu gibidir. Bıkıtıran yağmurlar, bataklıklar, esirlikler, yağmalar iç içedir. Çelebi bu bölümde çok daha fazla gözlemcidir. Daha

ayrıntıcıdır. Bu bölgelerde yetişen mamulattan, insanların kıyafetlerine kadar bilgi verir. Mimari olarak karşımız camiden ziyade kiliseler çıkar.

İbrahim Habib Sevük, gezisinde Romanya'yı Avrupalılaştıran tarafı ile severken, buradaki Türklerin yönlerini bilime çevirdikten sonra nasıl da hızla geliştiklerine şaşkınlık ve mutlulukla tanık olur. Romanya'da kelime ve kültürel Türk imgelerini bulup çıkarır.

İslam Beytullah Erdi, Evliya Çelebi'nin üçüncü cildindeki gibi bir Romanya bulmak niyetinde gibidir. Ancak o ne üçüncü ciltteki Türk ve Müslüman yapı ile ne de beşinci altıncı ciltlerdeki düşmanca yapıyla karşılaşır. Artık Romanya özellikle Köstence, Mecidiye özünde bazı unsurlarında kalan Türk-Müslüman anıları saklar. Öte yandan artık Avrupalılaştıran bir Romanya varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

İlber Ortaylı zengin birikimi ile Romanya'nın eski tarihi, yakın tarihi ve şimdisini tahlil ederek tanıtır.

Biz de bu çalışmamızda, farklı dönemlerde, farklı yazarların izlenimlerinden faydalanarak Romanya'ya dair bilgiler topladık. Buna göre, bu bölgede yaşayan halkların genellikle karma olduğunu buna rağmen dostane bir hayat sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Türklerin Romanya'da çok etkin hareket alanları olmasa da özellikle Köstence, Mecidiye gibi bazı bölgelerde varlıklarından hâlâ söz ettirdikleri aşikârdır. Tatar, Gagauz Türkleri bölgede kalıcı unsur olarak karşımıza çıkar.

Eskiden beri var olan tarıma dayalı hayat, verimli topraklar dolayısıyla, devam etmektedir. Tuz ve madenler konusunda da bereketli olan bu topraklar gelirinin bir kısmını da bunlardan karşılar. Temelde dört gezi yazarının da bu konular üzerinde durduğunu ileri sürebiliriz.

Kaynakça

- Ağanoğlu H.Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati.
- Ak M. (2006). *Osmanlı Gezginleri*, İstanbul: 3F Yayınevi.
- Cafer Ali A. N. (2012). *Kültürümüzün Meseleleri*, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Cezar M. (2011) *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli- Haritalı, IV. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Edirneli M.(2016). *Balkanlar ve...*, Ankara: TRT Kurumu.
- Erdi İ.B. (2011). *Evliya Çelebi'nin İzinde Romanya ve Bulgaristan Yollarında Yirmi Beş Gün*, Ankara: Bengü yayınları.
- Emin E. (1998). Çağdaş Romanya Türkleri Edebiyatı, *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu*, (Haz. Bozkurt İ., Dağlı A., Kansu M.) Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi. s. 55-64.
- Evliya Çelebi (1978). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Beşinci Cilt, Altıncı Cilt*, (Sad. Temelkuran T., Aktaş N.) İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. Kahraman S.A.- Dağlı Y.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 3. Cilt, 2. Kitap*, (Haz. Kahraman S.A.- Dağlı Y.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökyay O.Ş. (1973, Mart). Türkçede Gezi Kitapları. *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi, Gezi Özel Sayısı*, S. 258, s.457-467.
- Karakılıç S. Gezi Edebiyatımızın Seçkin Bir Eseri: Tuna'dan Batı'ya. *Türk Dili*. s. 86-92. <http://www.tdk.gov.tr/images/20131122.pdf> adresinden alınmıştır.

- Karpat K. (1995). Erdel, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 11, s. 280-283
- Karpat K. H. (2012). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yay.
- Kerim A. (1998). Türkçeden Romence'ye Çevrilen Edebî Eserler, *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu*, (Haz. Bozkurt İ., Dağlı A., Kansu M.) Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi. s. 75-80.
- Kerim A. (2002) . Romanya Türklerinin Oluşumu, *Balkanlardaki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı (26-28 Ekim 2001)* (Haz. Öcalan H. B.) , Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını. s. 167-171.
- Maxim M. (2008). Romanya, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, s. 168-172.
- Ortaylı İ. (2013). *İlber Ortaylı Seyahatnamesi, Bir Tarihçinin Gezi Notları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özkırmı A. (1987). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi 2*, Ç-H, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Sevük İ.H. (1987). *Tuna'dan Batı'ya*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 798.
- Todorova M. (2010). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* , (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/evliya-celebi-1611-1685/> (Erişim: 15.11.2018).